

Јелена Стошић

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет – Србија

e-mail: jelena.stosic@filfak.ni.ac.rs

ПРОСТОРНИ ЗАМЕНИЧКИ ПРИЛОЗИ У МИРОСЛАВЉЕВОМ ЈЕВАНЂЕЉУ¹

Апстракт: Овај рад бави се употребом просторних заменичких прилога у јеванђељском тексту. Основни корпус за истраживање чини Мирослављево јеванђеље, а употреба ексцерпираних примера проверавана је и на основу Никољског јеванђеља и Рујанског четворојеванђеља, што је показало да су промене које су задесиле просторно семантичко поље у народном језику тежице продирале у јеванђељски текст из каснијег периода. Текст на српскословенском језику је, даље, упоређиван са преводом на савремени српски језик како би се показало да је подсистем просторних заменичких прилога био стабилан у XII веку. Анализа је вршена у оквиру теорије семантичких локализација, при чему су значења заменичких прилога одређивана на основу сема релевантних за ову врсту речи. Урађена је и фреквенцијска анализа, која је показала да су најфреквентнији прилози са значењем локативности, при чему је најфреквентнији прилог тој.

Кључне речи: просторни заменички прилози, Мирослављево јеванђеље, теорија семантичких локализација, семе, фреквенција, локативност.

Увод

Заменички прилози су речи које имају двојаку природу, што се види на основу термина којим се именују.² У питању су речи које на нивоу реченице врше адвербијалну функцију, што је одлика прилога, а на нивоа текста имају упућивачку функцију, што је основна одлика заменичких речи.³ Због тога се за класификацију речи у заменичке прилоге предлажу два критеријума: категоријалност значења и упућивачка функција.⁴ П. Пипер, користећи ова два критеријума, проширује инвентар заменичких прилога и оним прилозима који по свом пореклу нису заменички.⁵ Према категоријалном значењу, заменички прилози се могу поделити на просторне, временске, начинске, количинске, узрочне и циљне.

1 Део овог рада саопштен је на научном скупу *Наука и савремени универзитет* 5. Рад је настао у оквиру интерног пројекта *Српски језик некад и сад: лингвистичка истраживања* (360/1-16-10-01) Филозофског факултета у Нишу, чији је руководилац проф. др Марина Јањић.

2 О различитим терминима за именовање ових речи в.: Piper 1983, 9–10.

3 Исто, 42.

4 Исто, 42.

5 Просторни заменички прилози заменички су и по свом пореклу. Они су настали од показних заменица и партикула које су додаване у зависности од значења. Различити наставци ових прилога доводе се у везу са падежним наставцима. Због фонетских процеса који су захватили српски вокалски систем некада је теже запазити заменички корен у основи (нпр. прилог *дѣ* од *сѣдѣ* или *гѣ* од *кѣдѣ*).

У овом раду бавићемо се значењима просторних заменичких прилога у *Мирослављевом јеванђељу*. Циљ нам је да утврдимо како је овај подсистем функционисао у најстаријем тексту писаном српском редакцијом старословенског језика. Употреба ексцерпираних примера упоређивана је са примерима из јеванђеља из каснијег периода (*Рујанским четворојеванђељем*⁶ и *Никољским јеванђељем*⁷), што је требало да покаже да ли су промене које су захватиле просторно семантичко поље у народном језику могле да се одразе у каснијим преписима или издањима јеванђеља. Понародњавање српскословенског језика било је одлика нижег стила српскословенског језика, док је виши стил, коме припадају јеванђељски текстови, теже примао промене које су се дешавале у народном језику.⁸

Анализа је вршена у оквиру теорије семантичких локализација.⁹ Ова теорија је конституисана у раним радовима П. Пипера о обележавању просторних односа предлошко-падежним конструкцијама,¹⁰ као и у два монографија о заменичким прилозима у српском, руском и пољском језику.¹¹ Теорија семантичких локализација се ослања на локалистичку теорију падежа, али се не заснива на истим принципима. Наиме, док се локалистичка теорија падежа заснива на употреби просторне метафоре за осмишљавање семантичких категорија које нису чулно доступне, теорија семантичких локализација заснива се на принципу наткатегоријалне локализације, при чему су сви заменичкоприлошки подсистеми, дакле и они са временским, начинским, узрочним и циљним категоријалним значењем, организовани по истом принципу као и просторни, који се сматрају прототипичнима.¹²

Теорија семантичких локализација се у семантичком опису служи компоненцијалном анализом, која се заснива на томе да се семантичка структура неке речи састоји из одговарајућих сема.¹³ Семе које чине структуру заменичких прилога утврђене су за савремени српски језик, а оне се могу употребити и за дијахронијски опис подсистема просторних заменичких прилога. Сви заменички прилози се, према томе да ли им је примарно значење локализације или квантификације, деле на заменичкоприлошке локализаторе и заменичкоприлошке квантификаторе.¹⁴ За заменичке прилоге релевантне су семе кинетичког и статичког аспекта просторног односа, при чему у кинетичке спадају семе локативност, адлативност, аблативност и перлативност, које се одређују на основу критеријума динамичности, док у семе статичког аспекта просторног односа спадају централност, периферност (за обе карактеристично обележје проксималности) и дисталност, за које је релевантан критеријум говорног лица.¹⁵ У квантитативне аспекте просторног односа спадају следеће семе: универзалност, рестриктивност, интензивност, екстензивност, питање, реалност и иреалност.¹⁶

6 *Рујанско четворојеванђеље* штампано је у манастиру Рујну 1536–1537. године (в. Чурчић 1987, I).

7 *Никољско јеванђеље* настало је крајем XIV или почетком XV века. О томе више у: НЈ VII–XVIII.

8 В.: Грковић-Мејдор 2007, 417–442.

9 Теорија семантичких локализација може се сврстати у когнитивнолингвистичке теорије, што је и показао Л. Меденица у свом докторату. В.: Меденица 2014; 2016.

10 В.: Пипер 1977.

11 Piper 1983; Пипер 1988.

12 В.: Piper 2001, 39–40.

13 Драгићевић 2010, 65–66.

14 Piper 1983, 108.

15 Пипер 1988, 19–20.

16 Исто, 18–19.

С. Павловић, бавећи се просторним прилозима у српској пословноправној писмености, утврдио је да је подсистем просторних прилога у старосрпском језику, међу којима и заменичких прилога, захватило нарушавање опозиције индирективност–директивност, тачније локативност–адлативност.¹⁷ Анализа значења просторних заменичких прилога у МЈ показује како је овај подсистем функционисао у српскословенском језику у XII веку, што је наслеђено из старословенског језика,¹⁸ док је поређење са НЈ и РЧЈ, како је већ наведено, требало да утврди да ли је нарушавање поменуте опозиције нашло своје место у каснијим преписима или издањима јеванђељских текстова.

Фреквенција

Бавећи се просторним заменичким прилозима, С. Кордић утврдила је да су у савременом језику најфреквентнији заменички прилози са статичким значењем, тј. значењем локативности, а такво стање објашњава чињеницом да се прилозима чије је статичко значење примарно може исказивати и динамичност.¹⁹ Најфреквентнији међу њима је прилог *ту*, а затим прилози *овде* и *тамо*, што се, како се истиче, поклапа са неким старијим запажањима да су у свим словенском језицима заменички прилози са заменичким кореном *t-* најзаступљенији.²⁰ У табели која следи дата је фреквентност употребе заменичких прилога са просторним значењем у МЈ.

Табела 1.

тоу	71
сѣѣ	31
отѣ тоудоу	17
отѣ коудоу	13
кѣѣ	10
сѣдо	9
отѣ соудоу	8
тадо	5
вѣсоудоу	3
кадо	3
никѣѣже	2
тоуѣѣ	2
онѣѣѣ	2
до сѣѣ	1
нноуѣѣ	1
овоудоу	1
соудоу	1
Укупно:	180

17 Павловић 2004, 216. Ова опозиција захватила је систем просторних падежа у српском језику. О томе више у: Павловић 2006.

18 За ову прилику поређени су примери из МЈ из Јеванђеља по Јовану са примерима у РМЧЈ, при чему је установљено да су просторни заменички прилози исто употребљени.

19 Kordić 2003, 83.

20 Исто, 84.

Прилози тоу и здѣ, о чему ће надаље бити речи, у МЈ су забележени само са значењем локативности. Заједно са осталим прилозима који имају значење локативности, две трећине укупног броја ексцерпираних заменичких прилога чине управо прилози са локативним (стативним) значењем. Најфреквентнији је прилог са заменичким кореном т-, тј. прилог тоу. Слично стање бележе и фреквенцијски речници средњовековних житија. Тако се, на пример, у Доментијановим делима *Живот Светога Симеона* и *Живот Светога Саве* прилог тоу јавља 16 односно 149 пута, а прилог њдѣ 30 односно 33 пута, прилог тамо 14 односно 16, прилог отъ тоуду 3 односно 21, док се остали заменички прилози са просторним значењем јављају од 1 до 6 пута.²¹

Заменичкоприлошки локализатори

У МЈ забележени су следећи заменичкоприлошки локализатори са просторним значењем: њдѣ, сѣмо, до њдѣ, отъ соуду, соуду, овоуду, тоу, тамо, отъ тоуду, тоуду, онѣдѣ.

Заменички прилози који су имали обележје централности, код којих се, дакле, локализација остваривала у односу на говорно лице, у српскословенском језику имали су у основи заменицу њ. У МЈ забележена је употреба прилога њдѣ, сѣмо, до њдѣ, отъ соуду и соуду.

Заменички прилог њдѣ (здѣ)²² има значење централности и локативности. У МЈ, дакле у писаном тексту, са својим правим значењем се употребљава у оквиру управног говора, што показују забележени примери. Управна глаголска лексема увек има индирективно значење, што се види на основу следећих примера:

онъ же рѣ нѣмъ не въжасанте се. иса ницете назарѣнниа распетаго. въста нѣсть здѣ се мѣсто нѣже бѣ положенъ (МЈ 33, Мк 16.7);²³ еце же не вѣроующе нѣмъ ѿ радости. и поидедемъ се нѣмъ ре нѣмъ. нмате ли что снѣдно здѣ (МЈ 52, Лк 24.41); она же научена матерню своею. даждь ли рѣ здѣ на блюдѣ (МЈ 84, Мт 14.8); ѿвещаша емаѣ оутѣши его. ѿ кудаѣ снѣ можетъ кто здѣ насытити хлѣбъ на поустыни (МЈ 122, Мк 8.4); и ѿвещавъ петръ гла къ исоуи. равви добро естъ намъ здѣ быти (МЈ 278, Мк 9.5) и др.

У СЈС се за значење заменичког прилога њдѣ наводе и примери у којима је овај прилог забележен уз директивне глаголе у старословенским текстовима, али такве примере у МЈ нисмо регистровали.

Значења централности и адлативности део су семантичке структуре прилога сѣмо. У МЈ се, међутим, уз директивне глаголе са значењем адлативности доследно употребљава прилог сѣмо. Исти је случај и у НЈ и РЧЈ. Семантичких разлика, дакле, нема. Једина разлика која се јавља у РЧЈ тиче се облика сѣмо, насталог највероватније према прилогу тамо.²⁴ Прилогу сѣмо у савременом српском језику одговара прилог *овамо*, а могу се са значењем централности и адлативности употребити и примарно локативни

²¹ Костић 2009.

²² Након губљења полугласника у слабом положају добијен је облик који је наведен у загради. У МЈ се он готово доследно употребљава у писању. И у НЈ и РЧЈ је слично стање, с тим што се у писању више пута среће старији облик њдѣ.

²³ У загради се налази скраћеница извора са бројем стране, ознаком и бројем стиха. При навођењу примера нисмо наводили управне црте, које означавају крај реда у оригиналном тексту.

²⁴ Овај облик могао је да се сретне и у старословенским текстовима (СЈС).

прилог *овде* и примарно перлативни прилог *овуда*.²⁵ Таква употреба прилога показује ослабљену опозицију индирективност–директивност, која је, поред просторног падежног система, забележена и код просторних заменичких прилога, како у савременом српском језику²⁶ тако и у старосрпском језику у пословноправној писмености.²⁷ Тај процес забележен је још у текстовима писаним старословенским језиком (СЈС). У ВПНЗ и СПНЗ овај прилог преводи се народним еквивалентом *амо*, који се јавља у дијалектима и као дијалектизам у лепој књижевности, али није одлика савременог књижевног језика.²⁸

Следећи примери показују употребу прилога *сѣмо* у МЈ:

и обрѣтъше и об онъ полѣ мѡрѣ. и рѣше а́мо равни ко́гда приде сѣмо (МЈ 32, Јо 6.25); ѿвѣщаѡ же ісѣ и рече о родѣ невѣрныи и развращеныи. до колѣ въ васъ бѹдо. до колѣ трѣплю вы. приведѣте мѧ и сѣмо (МЈ 105, Мт 17.20); и пришеде раба повѣдаѣ гноу свое́мо. изиди е́дро на распѡтиѣ и стѣгны града. и нищѣа и бѣдныѣ. и хромыѣ и слѣпыѣ въведи сѣмо (МЈ 184, Лк 14.21).

Сигнализатор адлативне семантике у највећем броју примера јесте и адлативни префикс *прн-*, што показују наведени примери. У последњем наведеном примеру управни глагол има префикс *въ-*, којим се сужава адлативна семантика заменичког прилога тако што се истиче унутрашњост локализатора о коме реферише заменички прилог, при чему је, дакле, реч о адлативној интралокализацији.

Само једанпут употребљен је прилог *до сѣдѣ* (*до зѣдѣ*), који поред значења адлативности има и лимитативно значење:

они же крѣпѣхю се глашѣ. ꙗко развращаѣтъ люди оучѣ. по всен подѣни. на чѣнь ѿ галѣаѣ до зѣдѣ (МЈ 240, Лк 23.5).

У датом примеру одмерава се део простора, што је постигнуто употребом предлошко-падежне конструкције са предлогом *отѣ*, који има значење аблативности, при чему је одређена почетна тачка, док се заменичким прилогом *до сѣдѣ* одређује завршна тачка, тј. граница до које се врши радња управног глагола.

Прилог *отѣ соудѡу* има значење централности и аблативности. У готово свим ексцерпираним примерима овај се прилог употребљава уз директивне глаголе. Сигнализатор аблативне семантике може бити и глаголска лексема, при чему је носилац аблативне семантике префикс (у ексцерпираним примерима префикс *прѣ-*):

рѣше же к не́моу братиѣ его. прѣиди ѿ сѡдоу нди въ подѣж (МЈ 38, Јо 7.3); нѣ да разумѣте мѧ ꙗко ѡбѡжа оца. и ꙗкоже заповѣда мѧ оцѣ тако творю. встанѣте нѣдѣмъ ѿ сѡдоу (МЈ 226, Јо 14.31).

Преводи на савремени српски језик показују да се прилог *отѣ соудѡу* замењује прилогом *одавде*. Разлог за то треба тражити у чињеници да се данас много чешће употребљава прилог *одавде*. Прилогом *одавде* истиче се одређено место као почетак

²⁵ Пипер 1988, 29.

²⁶ Грицкат 1962, 78; Пипер 1988, 29.

²⁷ Павловић 2004, 215.

²⁸ Пипер 1988, 24.

У једном забележеном примеру прилог *ὅτι* *σὺ* употребљен је уз одрични облик глагола *ἔμει*, који је индирективан, па прилог има транспоновано значење порекла, при чему се односи на земљу као универзални простор где се проводи овоземаљски живот.³⁰

ѿвѣща емо ісѣ. црство мое нѣсть ѿ днра. аще ѿ сего днра бн было црство мое. слуги мое подвижзани се бнше. да не прѣданы бнмь нудобомь. ннѣ же црство мое нѣсть ѿ оулу (MJ 231, Jo 18:36).

Прилози са заменичким кореном *с-* у народном језику замењени су прилозима који у основи имају заменички корен *ов-*,³¹ а такво стање последица је замене заменице *сь* заменицом *овъ*, која је захватила заменички систем у старосрпском језику.³² У пословноправном језику већ у XIII и XIV веку употребљавају се прилози са заменицом *ов-* у корену, док се форме са заменичким кореном *с-* употребљавају у устаљеним облицима какви су клетве и молитве.³³

Прилози са zamениčkim korenom ов- у staroslovenskom jeziku nisu imali značenje centralnosti, već su se upotrebljavali u korelaciji sa drugim prilogom, što je odlika zamence овъ.³⁴ Takva upotreba odlika je i srpskoslovenskog jezika, o čemu сведочи i jedan забележени пример из МЈ у кореlaciji са прилогом соудовъ:

Н САМЪ СЯ НЕСЪ ХЪ. НЗНДЕ ВЪ НАРНИЦАЕМОЕ ЛЪБНОЕ МЪСТО. ЕЖЕ НАРНИЦАЕТЪ СЕ ЖВРЪНСКИН
ГОЛГОТА. НДѢЖЕ Н ПРОПЕШЕ. Н С ННДЪ ННА ДВА СЮДОУ Н ОВОУДО. ПО СРЕДѢ ЖЕ ІСЪ (МЖ
251, Jo 19,17-18).

Иста корелативна употреба прилога *соуду* и *овоуду* забележена је и у НЈ (267). Оваква употреба наслеђена је из старословенског језика. Са истим значењем постојала је у старословенском језику (СЈС) и корелативна употреба *соуду* и *оуду*, која је у наведеном стиху из МЈ забележена у РЧЈ (278).³⁵ Са значењем 'с једне и с друге стране', 'обострано' у старословенском језику је у употреби био и прилог *ооуду*, који у основи има број и који би чинио прелазни случај према нумеричким квантификаторима.³⁶ Овај прилог није забележен у МЈ. У народном језику се није задржао, што се може довести у везу са губљењем двојине као граматичке категорије.

У НЈ и РЧЈ нисмо забележили народне облике заменичких прилога са значењем централности, тј. употребу заменичких прилога са заменичким кореном *ов-* уместо *с-*.

30 Павловъ 2004, 218.

32 Brozović–Ivić 1988, 28.

34 B.: Brozović–Ivić 1988: 70; Николић 2002: 142.

35 Удвајање (понављање) исте речи, а не различитих за исказивање неједнакости у литератури се сматра грецизмом, а у питању је одлика многих природних језика и може имати различите функције. О томе в.: Грицкат 1972, 102; Piper 1979, 79.

36 О нумеричким квантификаторима в.: Пипер 1982; 1990.

Заменички прилог тоу је најфреквентнији заменички прилог у МЈ. Фреквенцијски речници средњовековних житија доносе сличне податке у вези са најфреквентнијим заменичким прилозима. Такво стање може да се доведе у везу са природом текста и употребом прилога са заменичким кореном т- у текстуално-деиктичкој, експресивној функцији, која је констатована за ове прилоге и у савременом српском језику, при чему имају ослабљено псеудоцентрално значење.³⁷ Таква употреба, дакле, није нова, а изводи се из анафорске природе заменице тѡ. Наиме, овакво тумачење ослања се на Белићеву констатацију да смо ову заменицу наследили из индоевропског језика само са анафорским значењем, док смо демонстративно значење развили.³⁸

Бѣ ѿ ѿвннде ісѣ въ каперьнаоумѣ, самѣ и мати его и братиѣ его. и оуѣнниці его. и тѣ не многи дни прѣбѣ (МѢ 26, Јо 2.12); Бѣ ѿ ѿвннде ісѣ и оуѣнниці его въ нуденскоуж землю. и тоуж живѣаше с нимѣ и крѣмаше (МѢ 26, Јо 3.22); нѣдѣже во еста два нѣн тѣе събрѣни въ нѣмѣ моѣ. тоуж есмѣ азѣ по срѣдѣ нѣх (МѢ 62, Мт 18.20); бѣахѣ же атерѣ ѿ кнѣжнѣнѣх тѣо сѣдѣщѣх. и помѣшлѣющѣх въ срѣцѣх своих (МѢ 201, Мк 2. 6) и др.

Прилог тог у три примера није преведен прилогом *онде*, већ прилогом *тамо*, али није реч о семантичким разликама у оригиналном тексту, већ је у питању неутралност прилога *тамо* у односу на опозицију локативност–адлативност у савременом српском језику, као и исказивање удаљености објекта локализације у односу на локализатор.³⁹ Прилог *тамо* има као примарно значење адлативности, али се у савременом српском језику често употребљава и са локативним значењем, што је забележено и у средњовековном пословноправном језику.⁴⁰

ГЛШЕ ДМЖ ОУІНЦН ЕГО РАВВН. ННѢ ИСКАХО ТЕБЕ КАМЕННЕМЪ ПОБІТН НЮДѢН. Н ПАКН ЛН
НДЕШН ТАМО (МІ 205, Јо 11.8); нюда же прнемъ спироу ѿ архнефѣн і фарнефѣн

40 Павловић 2004.

слоугъ. прѣде тамо съ свѣтланникъ и свѣщанинъ. и оружнемъ (МЈ 229, Јо 18.3); слышавъ же ѣко архела црѣствоуетъ въ нюдѣхъ. въ нрода мѣсто оца своего. въбоѣ се тамо нти (МЈ 263, Мт 2.22) и др.

У три забележена примера управна глаголска лексема има адлативни префикс *прн-*, док је код преостала два употребљен глагол *нти*, при чему је носилац адлативне семантике само заменички прилог *тамо*.

У РЧЈ (10) у два примера среће се прилог *тамо* употребљен уз индирективни глагол *быти*, тј. уместо прилога *тоу*, употребљеног у МЈ у следећем примеру:

Ѡшѣдышиѣ въхвоидъ. се ангѣ гнѣ въ снѣ равн се носифоу глѣ. въставъ пондн отроѣ и мѣрѣ его. и бѣжн въ ѣюпѣтъ. и бюдн тоу дондѣже рекю тн. хоцѣтъ бо нродъ нскати отроѣ. да погюбнѣ ѣ. он же въставъ поетъ отроѣ и мѣрѣ его ноцию. и отнде въ ѣюпѣтъ. и бѣ тю до оумѣтнѣ нродава (МЈ 263, Мт 2.13–15)

Употреба директивног прилога *тамо* са индирективним глаголом „недвосмислено сведочи о слабљењу формалног разликовања семантичке опозиције *индирективност* ~ *директивност*, те продору примарно директивних форми у сферу локативности”⁴¹ у народном језику.

Аблативним прилогом *отъ* *тоуду* истиче се смер кретања, док преводни еквивалент у ВПНЗ и СПНЗ показује исто стање као и код аблативног прилога са значењем централности. Даље, уместо прилога са заменичким кореном *м-* употребљен је прилог са заменичким кореном *он-* — *оданде*:

исѣ же к тодию не ѣвѣ хождаше въ нюдѣхъ. нѣ иде ѿ тоуду въ страну близъ поустыни. въ ефреѣ нарицаемъ градь. и тѹ живѣаше съ оученикии своими (МЈ 50, Јо 11.54); и быѣ егда сконча исѣ притче снѣ. прѣиде ѿ тудю (МЈ 83, Мт 13.53).

Значење перлативности представља линију кретања, чију почетну и завршну тачку чине аблативност и адлативност.⁴² Са перлативним значењем у МЈ забележен је прилог *тоудѣ*, при чему је носилац перлативне семантике и глаголска лексема:

Въ ѿ прѣходящю тоудѣ исѹ. по немѣ ндетѣ два слѣпыѣ зовюща и глѣца. поднаун на исѣ снѣ давѣвъ (МЈ 95, Мт 9.27); и прѣиди текъ възлѣзе на сохоломю да виднѣтѣ исѣ. ѣко тудѣ хотѣаше мннютн (МЈ 190, Лк 19.4).

Дисталност, тј. удаљеност објекта локализације од говорног лица и саговорника у подсистему заменичких прилога са просторним значењем исказивала се прилозима са заменичким кореном *он-*. У МЈ јавља се само локативни прилог *ондѣ* двапут, и то контрастно према прилогу *здѣ*, при чему се таква употреба заснива на опозицији по дисталности:

тогда аще рѣтъ кѣто вѣдѣ. се здѣ хсѣ или ондѣ не ндѣтѣ вѣрѣ (МЈ 99, Мт 24.23); тыгда аще кто рѣтъ вѣдѣ се здѣ. хсѣ или ондѣ не ндѣтѣ вѣрѣ (МЈ 210, Мт 24.23).

41 Исто, 221.

42 Пипер 1988, 29.

Ван управног говора, како је већ наведено, употребљавају се прилози са заменичким кореном т-. У НЈ употребљен је уместо прилога ондѣ прилог овдѣ, чије значење у корелацији са прилогом сдѣ може да се парафразира 'на другом месту', али само значење целог исказа се не мења у суштини.

Заменичкоприлошки квантификатори

Од заменичкоприлошких квантификатора забележени су универзални квантификатори *всюдоу* и *никудаже*, упитни квантификатори *куда*, *отъ коуду* и *коуду* и рестриктивни квантификатор *ннуодѣ*.

Универзални заменичкоприлошки квантификатор афирмативног типа са локативним значењем данас гласи *свуда*⁴³, док је некад општа заменица у основи имала облик *всь*, а прилог је гласио *всюдоу/всюдѣ*. Овај прилог забележен је само трипут у МЈ, и то са значењем локативности:

исходеце же прохождахю сквозъ всн. благовѣстующе. и цѣлце всюду (МЈ 165, Лк 9.6); ѣко придутъ дѣнне на те. и обложетъ. врази твои острогъ о тебѣ. и обидютъ те и окрочетъ всюдоу (МЈ 177, Лк 19.43); они же нишѣдыше проповѣдѣше всюдѣ (МЈ 282, Мк 16.20)

Универзални квантификатор негативног типа *никудаже* (*нигдѣже*) употребљен је двапут у МЈ са значењем локативности:⁴⁴

Ба никтоже не видѣ нигдѣже тъкмо юнотѣды. снѣ (МЈ 22, Јо 1.18); ни гласа его нигдѣже слышасте. ни видѣннѣ его видѣсте (МЈ 31, Јо 5.37).

У првом примеру употребљен је уз глагол са негацијом, док је у другом употребљен уз глагол без негације.⁴⁵

Заменичкоприлошки квантификатор *куда* (*гдѣ*)⁴⁶ у МЈ има упитно и локативно значење:

гдѣхю же емо гдѣ естъ ѿцѣ твои (МЈ 40, Јо 8.19); и рѣ гдѣ положисте и (МЈ 206, Јо 11.34); гдѣе гдѣ естъ рожденъ црѣ нудѣнски (МЈ 262, Мт 2.2).

Упитни заменичкоприлошки квантификатор *отъ коуду* није забележен у МЈ са упитним аблативним значењем, које му је примарно. У готово свим ексцерпираним примерима има транспоновано значење порекла, што се остварује употребом индирективног глагола (најчешће *быти* тј. *єсмь*):

гдѣ емо жена гн. ни потрѣпаалника нѣлаши. и студеньцѣ астъ глаубокѣ. ѿ коуду нѣлаши водю живюу (МЈ 42, Јо 4.11); и вѣннде въ преторѣ пакн. и гдѣ нсѣѣ ѿ кудуу еси ты (МЈ 232, Јо 19.9); крѣценне ноаново ѿ кудю бѣ съ нѣсе ли нли ѿ члѣкѣ (МЈ 209, Мт 21.25) и др.

43 В. Пипер 1988: 80.

44 Исти прилог употребљен је и у НЈ и РЧЈ, али у преводу на савремени језик уместо просторног налазимо временски квантификатор *никад*.

45 О слагању негације у српскословенском језику в.: Поломац 2018.

46 В. фусноту 22.

ЇЖЕЦІАША ЕМЖ ОУГНІН ЕГО. Ї КЮДОУ СНЕ МОЖЕТЬ КТО ЗАѢ НАСЫГНТИ ХЛѢБЪ НА ПОУСТЫНН (MJ 122, Mk 8.4).

Заменички прилог камо забележен је само трипут у прилошкој функцији, док се чешће среће у везничкој функцији:

Употребљен и као прилог и као vznik, на савремени српски језик преведен је прилогом коме је примарно значење перлативно, тј. прилогом *куда*, што је у складу са природом упитних заменичкоприлошких квантификатора у савременом српском језику да се могу различито употребљавати у зависности од контекста. И у савременом српском језику прилог *камо* се много чешће употребљава у vznikној функцији.⁴⁷

АМН АМН ГЛЮ ВАМЬ. НЕ ВЪХОДЕН ДВЕРЬМН ВЪ ДВОРЫ ОВЬЧЕ. НЬ ПРѢЛАЗЕ ННЮДѢ ТАТЬ
ЕСТЬ И РАЗБОРНИКЪ (МЖ 46, Јо 10.1).

Закључак

47 Пипер 1988, 118–119. О употреби заменичких прилога у везничкој функцији в. и: Курешевић 2014.

језик у највећем броју случајева преведена прилозима који имају заменички корен *он-*. Такав поступак указује на истицање како просторне тако и временске дистанце у односу на савремени тренутак, док се употребом прилога са заменичким кореном *т-* постижала експресивност израза.

У МЈ није употребљен велики број заменичкоприлошких квантификатора, који су и иначе мање фреквентни у односу на заменичкоприлошке локализаторе, што произлази из чињенице да човек пре свега има потребу да се оријентише у простору, а тек онда и да га одмерава.

Најређе су употребљени прилози са значењем перлативности. У МЈ чува се разлика између адлативних и перлативних прилога, док у савременом језику они могу да се мешају, тј. са адлативним значењем може да се употребљава прилог са значењем перлативности, што је забележено и у преводима Новог завета.

Корелативна употреба заменичких прилога *оуду* и *окоуду* семантички одговара заменичком прилогу *окоуду*, који је био у употреби у старословенском језику, али није употребљен у МЈ.

Анализа заменичких прилога са просторним значењем показала је да је опозиција локативност–директивност била веома стабилна у МЈ, а углавном исто стање показују и НЈ и РЧЈ. Примери употребе примарно директивног прилога са значењем локативности у РЧЈ могу бити утицај стања у народном језику и веома су ретки. С обзиром на херметичност српскословенског језика, с једне стране, као и библијског текста, с друге, такво стање било је очекивано.

Извори

ВПНЗ: *Нови завет господа нашега Исуса Христа*. превео Вук Стеф. Карацић, Беч (<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=1258&m=2#page/4/mode/2up>, 27. 9. 2019).

МЈ: *Мирослављево јеванђеље. Критичко издање* (1986). приредили: Никола Родић и Гордана Јовановић, Зборник за историју, језику и књижевност српског народа, I одељење, књига XXXIII, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српскохрватски језик.

НЈ: *Никољско јеванђеље* (1864). на свијет издао Ћ. Даничић, Биоград (<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=3914&m=2#page/4/mode/2up>, 15. 9. 2019).

РЧЈ: *Рујанско четворојеванђеље. Фототипско издање* (1987). Београд: Републички завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу СР Србије – Народна библиотека Србије.

СПНЗ: *Свето писмо. Нови завет Господа Нашег Исуса Христа* (2002). Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.

Литература

Белић, Александар (2006): *Историја српског језика*, Изабрана дела Александра Белића, четврти том. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Грицкат, Ирена (1962): „О једној особини прилога и прилошких синтагми у српскохрватском језику”, *Наш језик* XII/3–6, Београд, 78–89.

Грицкат, др Ирена (1972): *Актуелни језички и текстолошки проблеми у старим српским ћирилским споменицима*, Београд: Народна библиотека СР Србије.

Грковић-Мејџор, Јасмина (2007): *Списи из историјске лингвистике*. Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Драгићевић, Рајна (2010): *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.

Костић, Ђорђе (2009): *Квантитативни опис структуре српског језика. Доментијан, Живот Светога Симеона. Живот Светога Саве*. Књига 2. Појединачни фреквенцијски речници. Београд: Службени гласник.

Курешевић, Марина (2014): *Хипотактичке структуре у Српској Александриди: функционалностилистички аспекти*, Нови Сад: Филозофски факултет.

Меденица, Лука (2014): *Незаменички прилози са просторним значењем у савременом руском и српском језику*. Необјављена докторска дисертација, Београд (https://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi47_q31OHRAhXFPhQKHfzZBBcQFgg3MAU&url=https%3A%2F%2Ffedorabg.bg.ac.rs%2Ffedora%2Fget%2Fo%3A10617%2Fbdef%3AContent%2Fdownload&usg=AFQjCNF2xp-LX7A26gR30Z0n1Ug19kfn8g&sig2=N7y9GAePOC_aqV_WuqRcJA&bvm=bv.145393125,bs.2,d.bGs, 27. 6. 2019).

Меденица, Лука (2016): „О теорији семантичких локализација”, *Лингвистика и славистика Предрага Пипера. Зборник радова*, уредник: Драгана Д. Јовановић. Нови Сад: Библиотека Матице српске.

Николић, Светозар (2002): *Старословенски језик I. Правопис. Гласови. Облици*. Београд: Требник.

Павловић, Слободан (2004): „Просторни прилози у старосрпским повељама и писмима”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLVII/1–2, 215–231.

Павловић, Слободан (2006): *Детерминативни падежи у старосрпској пословноправној писмености*. Нови Сад: Матица српска.

Пипер, Предраг (1977): „Обележавање просторних односа предлошко-падежним конструкцијама у савременом српскохрватском књижевном језику”, *Прилози проучавању језика* 13/14, 1–51.

Предраг, Пипер (1982): „О типовима квантификатора у српскохрватском језику”. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 11, 93–103.

Пипер, Предраг (1988): *Заменички прилози у српскохрватском, руском и пољском језику (семантичка студија)*. Београд.

Пипер, Предраг (1990): „О прилошкој нумеричкој квантификацији у руском и српскохрватском језику”, *Зборник Матице српске за славистику* 39, 101–112.

Поломац, Владимир (2018): „Слагање негација у српскословенском језику са аспекта функционалног раслојавања”, *Српска славистика*, том 1, уредници: Рајна Драгићевић, Вељко Брборић, Београд: Савез славистичких друштава Србије, 269–283 (http://doi.fil.bg.ac.rs/pdf/eb_set/2018/mks_srpska_slavistika-20181/mks_srpska_slavistika-2018-1ch18.pdf?fbclid=IwAR2mA0qGKUmYQ1nENGo5VgRFIRI9TGpFxBNBN39Bzg8YVBGIAHf2so-VNYESg, 22. 8. 2019).

Чурчић, Лаза (1987): „Историјски оквири штампарије у манастиру Рујну 1536–1537”. у: *Рујанско четворојебанђеље. фототипско издање*. Београд: Републички завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу СР Србије – Народна библиотека Србије.

Brozović, Dalibor i Pavle Ivić (1988): *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb.

Kordić, Snježana (2003): „Prilozi ovd(j)/tu/ond(j)e, ovamo/tamo/onamo, ovuda/tuda/onuda”, *Јужнословенски филолог* LIX, 81– 103.

Piper, Predrag (1979): „Funkcije ponavljanja reči u ruskom jeziku”, *Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti*, sv. 1. Novi Sad, 79–86.

Piper, Predrag (1983): *Zamenički prilozi (gramatički status i semantički tipovi)*, Radovi Instituta za strane jezike i književnosti. A. Jezičke studije, sv. 5, Novi Sad.

Piper, Predrag (2001): *Jezik i prostor*. Biblioteka XX vek, Beograd: Čigoja štampa.

Речници

CJC: *Slovnyk jazyka staroslověnského (re. Josef Kurz)* (1958–1997). 1–52. Československá akademie věd. Slovanský ústav.

РМЧЈ: Ческини, Алесандро (2019): *Речник Маријиног четворојеванђеља. Јеванђеље по Јовану*. Ниш: Међународни центар за православне студије, Београд: Институт за српски језик САНУ.

Елена Стошич

ПРОСТРАНСТВЕННЫЕ МЕСТОИМЕННЫЕ НАРЕЧИЯ В МИРОСЛАВОВОМ ЕВАНГЕЛИИ

В настоящей работе мы изучали значения пространственных местоименных наречий в Мирославовом Евангелии. Анализ проведен в рамках теории семантических локализаций, который основан на определении того, какие знаки являются частью семантической структуры определенного слова. Примеры, извлеченные из Мирославова Евангелия, сравниваются с Никольским Евангелием и Руянским четвероевангелием, в результате чего было обнаружено, что изменения, влияющие на пространственное семантическое поле в сербском народном языке, не имели место в более поздних списках или изданиях Евангелия, кроме в несколько примеров. Кроме того, в работе показано, что различные переводные эквиваленты в современных переводах Нового Завета не являются семантическими по своей природе, а скорее являются признаком пространственных местоименных наречий в современном сербском языке. Также было установлено, что в Мирославовом Евангелии наиболее частыми являются наречия с признаком локативности, при чем чаще всего используется наречие 'тоу', что совпадает с данными частотности в сербских средневековых житиях.